

Háborús károk és felmérésük a könyvtárakban 1945 és 1953 között*

A második világháború idején, illetve az azt követő években a háborús pusztításokon túl súlyos veszteséget jelentettek a hazai könyvtárügy számára egyrészt a személyzet sorában végrehajtott politikai jellegű tisztogatások, az igazolóbizottsági eljárások és a B-listázás¹, másrészt a személyi jellegű purifikálást kiegészítő, a könyvtári állomány megtisztítását célzó intézkedések, illetve a gazdátlanok, elhagyottnak tekintett gyűjtemények pusztítása és az egyházi, elsősorban szerzetesrendi bibliotékák államosítása, ami az esetek tekintélyes részében a könyvek megsemmisülését jelentette. Jelen írás első része a kérdéskört tárgyaló tanulmánynak, és szerzője a közvetlen háborús pusztításokat, illetve egyes főúri könyvtárak sorsát kísérli meg bemutatni a szakirodalom, illetve levéltári források alapján.

A háborús károk a fővárosi közkönyvtárakban

A könyvtárakat ért háborús károk mértékének pontos megállapítása a források hiányai és a fennmaradt szórványos adatok ellentmondásai miatt ma már nem lehetséges. Az Országos Könyvtári Központ a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak 1947. április 15-én írt jelentésében kísérelte meg összesítő adatokkal meghatározni az ostrom során elszenvedett károkat. Eszerint a négyszáz szakkönyvtár közül tíz teljesen, kilenc majdnem teljesen elpusztult, vagyis a gyűjtemények 4,7 százaléka. Ötven százaléknál nagyobb vesztesége volt 38 bibliotékának, a könyvtárak 9,5 százalékának, és csak 86 könyvtár volt, amelynek állományát nem érte veszteség. Összességében a hazai szakkönyvtárak nyolcvan százaléka szenvedett háborús károkat. A legnagyobb könyvtárak (OSZK, Egyetemi, Akadémiai, Műszaki Egyetem, Fővárosi, Technológiai) gyűjteménye szerencsére csak szerényebb mértékben károsodott. A jelentés szerint súlyosabb veszteségek érték a nép-

* A tanulmány *A magyarországi könyvtárügy története a Rákosi-korszakban* című kutatási program keretében készült.

könyvtárakat, 3500 könyvtár közül mindössze 1222 maradt meg, ezeknek átlagosan száz kötet az állománya.² A második világháború után a *The World of Learning* számára összeállított kimutatás szerint 1948-ban mintegy 500 szakkönyvtár működött az országban, igaz, ebben a számban már szerepeltek az 1945 után alapítottak is. Sajnos, a jegyzékben nincs utalás a háborús károokra, „*Mindex azt jelzi, hogy talán korábban nem szerezték sem a minisztérium, sem az egyéb irányító testületek felsőbb szervei a könyvtáriügy egész területéről olyan információkat, amelyek alapján egységes képet kaphatnánk a háború, illetve a negyvenes évek közepének mindenféle pusztításairól*” – összegzi véleményét Voit Krisztina.³ A továbbiakban némely nagyobb könyvtárak háborús veszteségeit tekintjük át.

Az **Országos Széchényi Könyvtár**nak is otthont adó **Magyar Nemzeti Múzeum** épületét több belövés érte. A tetőzet 25 helyen sérült meg, ez jelentette a legsúlyosabb kárt. A könyvtár helyiségei közül a *Kézírártár*, a *Széchényi-terem* és a *Todoreszku-terem* is belövést kapott, az irodahelyiségek egy részében az épületbe 1945. január 16-án behatoló szovjet katonák istállókat alakítottak ki. A múzeum egyik vezető régész munkatársa, Fettich Nándor kiválóan beszélt oroszul, ami jótékony hatással volt a gyűjtemények és a múzeum óvóhelyén tartózkodó civilek sorsára. A kisebb-nagyobb lopásokat ugyan nem sikerült megakadályozni, de a nők megerősökölését igen.⁴ A szovjetek egyébként a könyvtár újságjai közül sokat elvittek. 1945. március 26-án a *Karpatorusszkej Golosz* című periodikum bizonyos számait vitték magukkal fényképezés céljából, ugyan adtak elismervényt az átvételről, de a példányok soha nem kerültek vissza. Elkobozták *Az Ország* című hetilap 1943. 1. számát is.⁵

A *Nyomatványtár* háború alatti helyzetéről Goriupp Alisz számolt be.⁶ A légitámadások esélyének megnövekedésével egy időben, 1944 tavaszán a tár anyagának jelentős részét a bibliotéka védettebb földszinti helyiségeibe helyezték át, és az ablakokat homokzsákkal védték. A teljes anyag kb. ötöde került át, lekerültek az összes hungarica-szakok, egyes írói (Justh, Kisfaludy, Kossuth, Madách) könyvtárak, továbbá az olvasótermi segédkönyvtár teljes anyaga. A könyveket három-négy egymás előtti könyvsor elhelyezésére alkalmas stabil állványokra rakták, ez lehetővé tette, hogy a levitt könyvanyag túlnyomó része raktári rendben álljon. Az osztály öt hivatali szobájának bútorzata a feldolgozatlan anyaggal együtt raktártermekbe került. A megmaradt két szobában kapott helyet a katalógus. Az anyag költöztetése 1944. március 20-tól augusztus elejéig tartott és a feldolgozó munka augusztusban újraindult, amelyet decemberig sikerült fenntartani. A helyiségek 1945. január elején váltak használhatatlanná. Az ostrom folyamán három helyiség istálló lett, itt érte a könyvanyagot a legnagyobb kár. Az osztályt mindezek ellenére nagy veszteség nem érte, és az elveszett, ellopott, kikölcsonzött és elkallódott könyvek száma az elpusztultakkal együtt 300-350 lehet. Nagy veszteség érte viszont a bútorokat és az irodai eszközöket (írógép), szerencsére az Adréma-gépek sértetlenek maradtak. A helyreállítás január végén megindult; a Pesten lakó tisztviselők folyamatosan munkára jelentkeztek és elkezdődött a romeltakarítás. A legnagyobb problémát a katalógusrekonstrukció jelentette. Szinte lehetetlen volt megállapítani, mi pusztult el a kiborult fiókokból. Szerencsére sértetlen maradt az Adréma-lemezár is, így pótolhatók a cédulák – tartalmazta a beszámoló.

AZ OSZK tárai közül a legkomolyabb károk az Esterházy-palotában elhelyezett *Zene-műtár* érték. Állománya még 1947-ben is használhatatlan volt.⁷ Az előzetes óvintézkedéseknek köszönhetően a legértékesebb anyag egy részét sikerült a pincékben elhelyezni, az emeleti helyiségekben maradtak jelentős része viszont elpusztult vagy megrongálódott.

Mivel a zenei könyvek 1935 óta a Nyomatványtárba kerültek, ez az anyag megmaradt, nem érte kár. A legnagyobb veszteség a zenei folyóiratokat sújtotta, majdnem teljesen megsemmisült ez a gyűjteményrész. A zenei kéziratok és a nyomtatott zeneművek alig szenvedtek bombakárt, a későbbi beázások viszont ezeken is súlyos nyomokat hagytak. Részben elpusztultak a katalógusok is. A berendezési tárgyak közül csak a legkisebb terem berendezése maradt meg, de ezek is súlyosan sérültek. Az Esterházy-palota többi terei is szenvedtek bizonyos károkat, és nem álltak rendelkezésre helyiségek ahhoz, hogy a megmentett anyag visszaszállítása, leltározása, újrakatalogizálása megtörténjen. 1946 elején az Esterházy-palotát mint leendő köztársasági elnöki rezidenciát ki kellett üríteni, így a tár anyaga újra költözhetett. A Múzeum főépületének dísztermében kapott helyet, de hozzáférhetetlen módon, összezsúfolva a többi osztály kitelepitett anyagával együtt.

A *Térképtár*ból 80 dokumentum károsodott, a *Kiadványtár*ban Bartoniek Emma *Codices Latini Medii Aevi* című katalógusának egy része megsemmisült, 200 példány pedig megrongálódott. A nemzeti könyvtárt ért háborús károk összessége az állomány egészéhez képest azonban százalékban szinte ki sem fejezhető volt; a bútorokat, felszerelési tárgyakat ért veszteség lényegesen nagyobb volt. A könyvtár munkája – már amennyire ez lehetséges volt – január végén indulhatott meg. Mindenki (aki a pesti oldalon lakott) részt vett a törmelékek összegyűjtésében, a károk felszámolásában, a romok eltakarítása április végéig lezajlott. A belső rend helyreállítása során a pincében és a földszinten elhelyezett állomány eredeti helyére történő visszaköltöztetése történt meg. Október 15-én sikerült a raktári rendet helyreállítani és a könyvtári szolgáltatást megindítani; a fűtés hiánya miatt azonban november végén abba kellett hagyni, majd december 15-étől a könyvtár bezárt, csak ügyelet működött a Népbíróóság és a Politikai rendőrség fasiszta hírlapokban és nyomtatványokban történő kutatómunkájának biztosítására.⁸

A budapesti **Egyetemi Könyvtár** veszteségeiről Mátrai László 1945. május 26-ai 76/1945. sz. jelentése adott hírt. Ő arról számolt be, hogy a könyvtár épületét számos bomba-, gránát és aknabecsapódás érte. Két bomba behatolt a padlásfödémeken keresztül a második emeleti raktárakba, a födém folytonossági hiányai azonban már helyreállítottak – írta. Az épületet ért legnagyobb kárnak az olvasóterem üvegtetejének elpusztulása tekinthető; ennek helyreállítása a legelső teendő, mert jelenleg a könyvtár elsőrendű fontosságú és reprezentatív helyisége, az olvasóterem beázásnak van kitéve. Nem kevésbé súlyos kár a tető és tetőszerkezet nagymérvű roncsoltsága, bár ennek a javítása nem annyira sürgős, mert a beton tetőfödém ellenáll az idő viszontagságainak. Csaknem kivétel nélkül elpusztultak az épület ablakai, és a raktárak anyagát átjárja a por és a nedvesség. Elsősorban tető- és ablaküvegre volna tehát szükségünk, hogy könyvanyagunkat és az épületet a további rongálódástól megmenthessük, azután kerülhet sor majd a tető-ácsmunkára. Kőművesmunkára csak igen kis mértékben lesz szükség – olvasható a dokumentumban. Az intézmény bútorzata különösebb kárt nem szenvedett. A második emeleti raktárhelyiségekben bombabecsapódás következtében néhány keményfakönyvvállvány elpusztult. Nagymérvű rongálódásnak van kitéve az olvasóterem berendezése, amennyiben a csarnokszerű helyiség üvegteteje összetörött – folytatódik a jelentés.

A könyvtár könyvállományát ért effektív károsodás az állomány nagyságát tekintve nem jelentős: bombabecsapódás következtében elpusztult néhány száz kötet. További mintegy egyezer kötet könyvet regenerálni (beköztetni, préselni stb.) kell. Egyelőre nem állapítható meg az, hogy a közönségnél kölcsön levő könyvekből mennyi pusztult vagy

veszett el – az egyetemi oktatás és a tudományos munka szempontjából éppen ez a legfontosabb és ma szinte pótolhatatlan anyag (tankönyvek, segédkönyvek stb.) Ha a könyvállomány túlnyomó része eddig sértetlen maradt is, jelenleg annál nagyobb kár fenyeget: az épületnek ugyanis valamennyi ablaka elpusztult, és a raktárak könyvanyaga teljes mértékben ki van téve az időjárás szeszélyeinek: nedvességnek, pornak. Az intézmény kéziratosa és ősnymtatvány-anyagát még az 1943. évi légvédelmi intézkedések idején az épület száraz óvóhelyein helyezték el, így az a jelenlegi rongálódástól ment – zárul Mátrai írása.⁹

Az **Akadémiai Könyvtár** épületét ért károk közül súlyos helyzetet okozott, hogy az Akadémia palotájának egyik lépcsője leszakadt, és lezuhant az ún. Vigyázó-szoba mennyezete is. A nagy olvasóterem tetőzete és a nagy raktárhelyiség boltozata súlyosan megromlott. Az épületet több helyen belövések érték, a falak is sérültek. A Széchenyi Múzeum helyiségeinek padlója átszakadt, egy helyen a padló kiégett. Az ajtók, ablakkerekek károsodtak, az üvegekárok összesítve 350 négyzetmétert tesznek ki. A tárlók, bútorok egy része elpusztult. Mindent összevetve azonban igazán súlyos és pótolhatatlan veszteségek a könyvtár gyűjteményeit nem érték.¹⁰

A **József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtára** állapotáról az intézmény 405/1945. sz., 1945. június 1-jei jelentése tudósít. Az épülethez vonatkozó adatlap hiányzik, az egyéb károkról a következőket lehet megtudni. A bútorzat egy része erősen sérült, a tanári olvasóterem bőr fotójei és díványainak bőrhuzata, vászon huzata és bélése kiszakadt. Több íróasztal, szekrény, kartotékszekrény megromlott, az asztalok posztó bevonata hiányzik. Több mint 250 db. különböző fajtájú szék nagyrészt tönkrement illetve eltűnt. A könyvanyag közül az itthoni raktárban őrzött köteteket rongálódáson kívül jelentősebb kár nem érte. A Budajenőre, a telki apátságának a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által a műegyetem számára raktárképpen átengedett uradalmi magtárba kiszállított könyvtári könyveknél, az ott történt fosztogatás miatt mintegy 10-12 százalék a veszteség, részben azonban csak könyvrongálódás érte a könyvtárat. A kikölcsönzött könyvek visszaszolgáltatásánál előreláthatólag még szintén számíthat veszteségre a bibliotéka.¹¹

A **Technológiai Könyvtár** épületét 1945 januárjában bombatalálatok érték, az olvasóterem felett a 2. és 3. emelet földemének egy része beszakadt. Szerencsére a raktárak sértetlenek maradtak. Ennek ellenére az állomány ritkaság-állománya komoly veszteségeket szenvedett, ugyanis a könyvtár értékes anyagának egy részét 1944 decemberében Budára szállították, és a Vár alatti ún. Bethlen-udvar pincéjében helyezték el. Ez az épület az ostrom alatt kigyulladt, és egy része leégett, számos értékes és ritka könyv a tűzvészben megsemmisült. A könyvtár összes vesztesége számszerűen ennek ellenére nem volt különösebben nagy, mintegy ötszáz kötetre tehető a háborús kár.¹²

A **Fővárosi Könyvtár** központi épülete számos belövést kapott, de az állományt nem érték pótolhatatlan károk. Az épületet német alakulatok szállták meg, lovaikat a Wenckheim-palota legvédebb helyén, a kapu alatti bolthajtásban helyezték el. A lovak az ott elhelyezett metszetek egy részét annyira összepiszkították, hogy később nem lehetett restaurálni őket.¹³ A hálózati fiókok közül súlyos károkat szenvedett a Krisztina körüti és a Verpeléti úti. A legtöbb romeltakarítási munka a Wenckheim-palotában volt, ami 1945 áprilisára fejeződött be, és akkor kezdődhetett el a helyreállítás.¹⁴ A Fővárosi Könyvtár kezdeményezésére alakult meg 1945-ben a *Könyvtárközi Bizottság* azzal a céllal,

hogy a fővárosban működő könyvtárak az őket érdeklő kérdésekben együttműködjenek, és közösen alakítsák ki a problémák megoldásának elveit. A legégetőbb probléma 1945-ben az egyes intézmények anyagának megóvása, az ablakhiány pótlása, a hivatali, olvasó és kutató helyiségek fűtése volt. Az együttműködés bizony eredményeket is hozott, a Fővárosi Könyvtár ugyanis kieszközölte a legégetőbb gondok megoldására Budapest főváros illetékes hatóságainak támogatását.¹⁵

A szakkönyvtárak közül súlyos károk érték a **Magyar Földrajzi Társaság** gyűjteményét. Az intézmény 1945. június 4-ei, iktatószám nélküli, Koch Ferenc pénztáros és Dubovitz István könyvtáros által a VKM/1945. Eln. rendeletére a könyvtár helyzetéről írt jelentése a következő megállapításokat tartalmazza. A 18 000 kötetes könyvtár az ország legnagyobb földrajzi szakkönyvtára, az utolsó két év alatt a Székesfővárosi Történeti Múzeum épületében (XIV., Stefánia út) kapott helyet. A januári harcok során súlyos károk érték fosztogatások, a tetőzetten becsurgó hólé és csörepedés következtében. A könyvtár megmentett részét márciusban a közeli Földtani Intézetbe (Stefánia út 14.) szállították át. Az őrizetlen épületben a csőcselék az ajtókat feltörte, 14 könyvállványt szétszedett, 3 térképszekrényt, 2 hosszú és 2 kisebb asztalt, 2 Thonet-széket, mosdót, szobafogast, 3 létrát elhordott tüzelőnek. A 29 ládából csak kettő maradt. A bútorzat kára mintegy 90 százalékos. A fosztogatók kezdetben nem nyúltak a könyvekhez, később azonban a könyv- és térképgyűjteményt is alaposan megdézsmálták. Sok könyv és térkép üveg- és bombaszilánktól, puska- és pisztolygolyóktól sérült, mások meg annyira átnedvedtek, hogy azokat megmenteni alig lehet. A gyűjtemény rendezése és a megmaradt anyag számbavétele elkezdődött. Becslés szerint a könyv- és folyóirat-gyűjteményt 30-35 százalékos, a térképgyűjteményt 75-80 százalékos kár érte. Az irattár, leltár és a katalógus megmenekült.¹⁶

Néhány szakkönyvtár háborús káráról Voit Krisztina közölt adatokat. A **Magyar Kémikusok Egyesülete könyvtára** az ostrom óta nem férhető hozzá, és nincsenek pontos adatok az állományról – olvasható. A **Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete** gazdag könyvtára gyakorlatilag megsemmisült az intézmény Magyar utcai székházának lebombázása miatt, csakúgy, mint a **Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület bibliotékája**. Hasonló sors érte az **Országos Magyar Iparművészeti Társulat** gyűjteményét is, a könyvtár az ostrom alatt teljesen megsemmisült. Elpusztult az **Országos Földrengésvizsgáló Intézet** anyaga is, az ostrom alatt elégett. A **Magyar Madártani Intézet bibliotékájának** kb. 40-60 ezres állományából 1600 kötet maradt, a többi elpusztult.¹⁷

Súlyos károk érték az **Országos Rabbiképző Intézet** könyvtárát is. A német megszállás alatt a gyűjtemény egy részét a németek elszállították az elgondolásuk szerint Frankfurt am Mainban felállítandó Zsidókutató Intézet részére. Az értékes anyag azonban csak Prágáig jutott, onnan kerültek vissza a könyvek két részletben, a nagyobb rész csak 1989-ben. Az ostrom alatt bomba hullott a könyvtárra, a második emeletről az elsőre zuhant a bibliotéka állománya. A mintegy 40 ezer kötetes gyűjteménynek hozzávetőleg a fele, 20-25 ezer kötet maradt meg.¹⁸

A sokszor esetleges adatok is jól érzékeltetik a háborús károk nagyságát, bizonyos szakkönyvtárak szinte teljes megsemmisülését. Különösen tragikus, hogy az esetek egy részében nem is a bombák robbanása vagy a tűz pusztította el a könyveket, hanem a katonaság és – különösen sajnálatos módon – a lakosság fosztogatása.

A dunántúli magán- és egyházi gyűjteményeket ért károk felmérése

A háborús veszteség országos felmérésére, a veszélyeztetett gyűjtemények mentésére a 4450/1945. M. E. rendelet alapján megalakult az *Országos Gyűjteményügyi Bizottság*. Feladata a nemzeti szempontból jelentős és veszélyeztetett magángyűjtemények (könyvtárak, levéltárak, műtárgyak) biztonságba helyezése volt. Elnöke Mihalik Sándor, az Iparművészeti Múzeum igazgatója, tagja Kossányi Béla országos főlevéltárnok, Vargha László közgyűjteményi előadó és Varjas Béla könyvtárnok, jegyzője Fügedi Erik lett.¹⁹ A Sebestyén Géza kezdeményezésére létrejött grémium vidéki, körzeti bizottságokat alapított. A nyugat-dunántúli bizottság, Kapossy János főlevéltárnok (Országos Levéltár), Kozocsa Sándor könyvtárnok (Országos Széchényi Könyvtár), Voit Pál múzeumi őr (Országos Magyar Történelmi Múzeum Iparművészeti Tár) 1945. augusztus 2-án indult Szombathelyre, hogy onnan kiindulva felmérje a környék magángyűjteményeinek helyzetét.²⁰

A szombathelyi könyvtárakról a bizottság megállapította, hogy a püspöki palotában őrzött Herzan-könyvtár mellé bomba zuhant, de a gyűjtemény szerencsére nem károsodott. Épen maradt a püspöki palotában a püspöki magánkönyvtár is, és nem sérült a 25 ezer kötetes szemináriumi könyvtár sem, akárcsak a domonkos és a ferences könyvtár. Aggasztónak találta viszont a testület a premontrei gimnázium 20 ezer kötetes könyvtárának helyzetét; a bibliotéka három raktértermében magyar katonatiszti kórház működött, és a könyveket a teljes széthordás veszélye fenyegette.²¹

Köszegen a bencés könyvtár megmaradt, a szemle idején a kispapok szállították át a gimnázium épületéből a rendházba. Különös jelentőséget tulajdonított a bizottság a báró Schelwert kastélyban őrzött könyvtár és egyéb műtárgyak megmentésének. A könyvtári állomány egyrészt Chernel István (1865-1922) páratlanul gazdag ornitológiai könyv- és folyóirat gyűjteményéből, részben a történetíró Chernel Kálmán (1822-1891) kollektívájából, főleg magyar, angol és francia klasszikusok első kiadású ragyogó kötésű könyveiből állott. A kastély tulajdonosa, báró Schelwert Kálmán Németországba távozott, a berendezést és a könyvtárat a helyi kommunista párt vette át, és megkezdte a lakosok között a kötetek szétszétadását, így pl. Jókai első kiadásait egy, a könyv értékét nem ismerő és méltányoló asszonynak juttatták. A könyvek a kastély szobáiban és pincéiben egymásra dobálva heverték a földön. A kiküldöttek a kommunista párt megbízottait meggyőzték arról, hogy ha a műtárgyakat és a könyveket a múzeumban helyezik el, és az utóbbit esetleg egy létrehozandó kölcsönkönyvtár számára őrzik meg, ezzel a közösség érdekeit szolgálják. A bizottság végül a pártmegbízottakkal és a város vezetőivel egyetértésben Lehrner István rajztanárnak adott megbízást a könyvek, bútorok, műtárgyak zár alá helyezésére.²² Voit Krisztina némileg másképp interpretálja az eseményeket, szerinte a Chernel-kastélyban történtek a fentiek, amelynek tulajdonosa a báró Mike és a báró Schelwert[?]-családok voltak, illetve a kommunista párt állítása szerint az orosz katonai parancsnokság utasította őket az ingóságok szétszétadására a szegények között.²³

Celldömölkön az apátság 10 ezer kötetből álló könyvtárát az oroszok elégették,²⁴ Szentgotthárdon a ciszterci apátság 20 ezer kötetes könyvtárát a szovjet katonák feldúlták, nemcsak a könyveket szórták a földre, hanem összetörték a könyvtárterem faragásos díszzeit és puttóit is.²⁵ Körmenden is elsomorító körülményeket tapasztalt a bizottság, a kastélyt feldúlták, és főleg a levéltár óriási károkat szenvedett. A könyvtár anyaga tűz, beázás és a lakosság rablásának áldozata lett.²⁶ Voit Krisztina tudomása szerint a könyvtár anyagát az orosz katonák szórták ki, úgy, hogy egyetlen darab sem maradt meg.²⁷

Szentivánfán a Bezerédj-kastélyban a nagy értékű könyvtár és a levéltár a lángok martalékává vált.²⁸ Voit Krisztina írásából ismert, hogy a szentivánfai [! a község neve helyesen Szentivánfa] (Bezerédj)Bezerédy-kastélyt, (Bezerédj)Bezerédy Mária kastélyát a nyilasok pusztították el. A 30 ezer kötetes könyv- és levéltáron kívül a tűz pusztította el a képtárat, a régi bútorokat és műtárgyakat, az aranyműveket és az ötvöstárgyakat viszont a németek elvitték.²⁹ Vépen az Erdődy-kastély könyvtárát szétszórták, a mintegy 6000 kötet között nagy számban voltak XVIII. századi francia és angol szerzők klasszikus művei.³⁰

Sopronban az Olvasó Egylet könyvtárát feldúlták, a liceumi nagykönyvtár anyagát nagyrészt szétszórták, az ablakokat a bentlakó (szovjet) katonaság a szemle idején is értékes kéziratokkal fedte be. Scholtz János könyvgyűjteménye, amely soproni vonatkozású nyomtatványok gazdag tárháza és kiemelkedő jelentőségű kéziratokat tartalmaz, épségben megmaradt. A bencés rendi könyvtár sem szenvedett károkat.³¹ Nagycenken a kastély könyvtárát kiszórták, köztük Széchenyi István saját kezű bejegyzéseivel ellátott köteteket is; a könyvek egy részét elégették, a többit a lakosság hordta szét. Sopronhorpácson Széchenyi Lajos kastélyának könyvtára teljesen elpusztult. Bükön a Szapáry-kastély hasonló módon károsodott, a bibliotékát ott is feldúlták és széthordták.³²

Győrben Kozocsa Sándor jelentése adott számot a helyzetről: „*Nem tartozik szorosabban megbízásom körébe, azonban kötelességemnek tartom jelteni, hogy Győrben a múlt év folyamán 80 ezer zsidó tulajdonban lévő könyvet gyűjtöttek össze. Ebből 5 ezer kötetet a helyi Kommunista Párt igényelt ki, a többnyire [többire] az Elhagyott Javak Kormánybiztosa tette rá a kezét. Itt kell érdeklődni ennek a 75 ezer kötetnek a további sorsáról. Amennyiben Győr városa nem tartana rá igényt, jó lenne az egész könyvvállományt a már említett Kölcsonkönyvtár részére megszerezni*”³³

A Héderváron tapasztaltakról a bizottság jelentése megállapította: a kastélyban az orosz hadsereg kórházat működtet. Gróf Héderváry Lajos körülbelül 25-30 ezer kötetes, páratlanul értékes könyvtára a földszinten van elhelyezve, az egyik helyiséget irodának használják, a másikat a lábadozó betegek olvasószobának. A könyvtár főleg XVIII. századi francia és angol klasszikusok gyönyörű bőrkötésű, remekül illusztrált példányaiból áll. Ezeken kívül szépen vannak képviselve benne latin, görög és olasz klasszikusok. Nagyon értékes a XIX. századi magyar politikai irodalom első kiadásainak majdnem teljes gyűjteménye. Kuriozitás a rendkívül gazdag szótárgyűjtemény. Nem értéktelen az újabb kori magyar szépirodalom alkotásainak is elég teljes gyűjteménye. A könyvtárban található a *Pallas* és *Révai lexikonok* teljes sorozata, a *Magyar Nemzet Története*, mindezek nagyszerű állapotban. A könyvtár azonban a bejáró betegek miatt állandóan veszélyeztetve van, maga az orosz katonai parancsnok is említette, hogy nekik csak útban vannak a magyar, latin és német könyvek, hiszen betegek olvasni sem tudják. Mégis hozzávetőleges megállapítás szerint máris több polnyi hiány mutatkozik. Kozocsa Sándor ezután így folytatta jelentését: „*az a tiszteletteljes kérésem lenne a Miniszter Úrhoz, méltóztatásuk intézkedni, hogy ez a páratlanul értékes és a magyar könyvkultúra történetében nagyjelentőségű gyűjtemény minél előbb védett helyre (esetleg ideiglenesen a győri Püspökvárban) nyerjen elhelyezést.*” Szeptember 24-én megismételte útját, ekkor sikerült találkozni Győr megye orosz katonai parancsnokával, Makarenko ezredessel, aki hozzájárult a hédervári könyv- és levéltár elszállításához, csak ahhoz ragaszkodott, hogy a könyvtár anyagából ki kell válogatni a fasiszta jellegű nyomtatványokat, és azokat meg kell semmisíteni. Az elszállítás körülményesen ment. Három lovas szekérral először kilenc szekrény anyagát, mintegy 9 ezer könyvet vittek a Püspökvárba. A rossz úton az ócska szekerek rázása nagyon megviselte a finom, XVIII. századi bőrkötésű könyveket.

Ekkor 15 ezer kötet könyvet és a teljes levéltárat nem sikerült elvinni. Szeptember végén Kozocsa újabb segítséget kért a könyvek elszállításához, azonban nem tudni, hogy a teljes anyag elszállítása és biztonságba helyezése megtörtént-e.³⁴

Jelentése végén Kozocsa összegző megállapítást tett: „Jelentésemet nem zárhatom mással, mint azzal az óhajjal, hogy az a sötét kép, amelyet a magyar kultúra legfontosabb eszközeinek, a közz- és magánkönyvtáraknak ilyen nagy pusztulásáról a jelentett helyeken megejtett vizsgálataim és értesüléseim alapján nyertem, országunk más részeiben ne mutasson hasonló színeket.”³⁵ Sajnos, a jelentésíró reménykedése alaptalan volt, mert az ország más régióban ugyanilyen események történtek.

Keszthelyről, a Festetics-kastélyról Klempa Károly 1945. augusztus 5-ei jelentése maradt fenn: „A könyvtár nagytermét, a sériúléseket (bútorzat, padló, tető stb.) rendbehoztam, a könyvek a helyükre kerültek. Veszteség nem nagy, kb. 8 %. A kvalitatív veszteség azonban tekintélyesebb, mert a becsapott akna épp az értékes heraldikai könyvgyűjteményt találta el. A levéltár vasajtaja is jó szolgálatot tett. 10 év óta vezetem a két gyűjteményt s így szinte minden darabot ismerek. Mivel azonban a katalógus szétszóródott, elkallódott, még hosszú időre lesz szükség, míg az rendbe jön.” Klempa jelentésében egy újabb fenyegető veszélyről is hírt adott: „...gyakran keresnek a földművelésügyi szakoktatás emberei, akik a könyvtárra és a levéltárra szemet vetettek. A könyvtár azonban igen távol áll minden gazdasági vonatkozástól (kb. az állomány egyhuszad része) s a georgikoni régi tanszerek szinte teljesen elpusztultak, nem a saját hibánkból. Úgy hogy jó lenne a könyvtárt, amely amúgy is külön szárnyat képez, a szakoktatástól igénybevett kastélyépülettől elkülöníteni, mint teljesen különálló igen értékes gyűjteményt.”³⁶

Nádasladányról Fügedi Erik beszámolója megállapította, hogy: „A könyvtárt a levéltárhoz hasonló sors érte, hogy mégis nagyobb mérvű pusztulás következett be, annak oka a később beszélt magyar katonaság viselkedése volt. A katonák a bőrkötések egy részét lehántották, az illusztrációkat kitépték s a magyar könyvekből sokat elvittek.” A gyors intézkedésnek köszönhetően mégis sikerült a könyvanyag nagy részét és a családi képtár értékeit elszállítani,³⁷ Domanovszky György miniszteri biztos 1946. június 9-én kelt 89/1946. sz. levelében már arról számolt be, hogy a VKM által folyósított összegből megkezdődött a Nádasdy grófok gyűjteményének biztonságba helyezése, özv. Nádasdy Ferencné grófnővel megállapodtak, hogy a könyvtár letétként teljes egészében az OSZK-ba kerül, a levéltár az Országos Levéltárba, a képek közül néhányat visszatart, a többit pedig a Szépművészeti Múzeumba szállítják.³⁸

A Festeticsek dégi kastélyában lévő 25-30 ezres könyvtár 1946 júniusában még megmenthető lett volna, legalábbis a fele. Ezt a megmentett könyvanyagot a helybeli posta irodájában tárolták, mintegy 8-10 kocsióra való nyomtatványt. A levéltár azonban a jelentésíró szerint is megsemmisültnek tekintendő, azonban valószínű, hogy a falu lakosságánál a levéltári és könyvanyag fellelhető lett volna. A papíryanag erős pusztulásnak van kitéve, a falu népe ugyanis nem tartja tudományos értéknek.³⁹ A kastély értékeinek további sorsáról a *Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Bizottsága* munkatársa, Fügedi Erik 1949. június 14-én Varjas Bélának írt levele ad számot. Eszerint a dégi Festetics-könyvtár megmaradt dokumentumainak egy része az Országos Levéltárba, másik része a Dunántúli Tudományos Intézet könyvtárába, harmadik része pedig 1948-ban az Országos Széchényi Könyvtárba került. Ha nem esik hitbizományi kötöttség alá, akkor az utolsó tulajdonos, gróf Festetics Sándor ellen hozott népbírói ítélet alapján kerül elkobzásra.⁴⁰

A Pest megyei kastélykönyvtárak pusztulása

A megye kastélykönyvtárainak pusztulásáról is rendelkezünk adatokkal. Acsán a Prónay-családnak két kastélya is volt, az első 1735-1740 között épült, és ebben volt elhelyezve a família nagyobb könyvtára. A másik építése 1775-ben fejeződött be, itt is volt egy kisebb, mintegy 4000 kötetes bibliotéka. A nagyobb országos jelentőségű volt, György Aladár 1885-ös felmérése szerint 15 000 kötetet számlált. A könyvtár második világháború alatti sorsáról az első jelentés 1945 decemberében keletkezett. Acsa és Csővár községek előjárósága jelentette a váci járás főjegyzőjének, hogy az *Országos Építészeti Kormánybizottság* még nem kereste meg őket a háborús művészi és kulturális károk miatt. Egyúttal a háború okozta kulturális veszteségként jelentették Prónay báró 40 000 kötetes, nagyjából idegen nyelvű könyvekből álló gyűjteménye pusztulását. Hogy mi történt a könyvekkel, arra nem tért ki a jelentés. A helyzet tisztázására Domanovszky Sándor és Fügedi Erik utazott Acsára, és szemleútjukról a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztosának 1946. augusztus 31-én kelt jelentésükben számoltak be. Nógrád és Pest megyében 15 község 18 kastélyát vizsgálták meg. Acsáról megírták, hogy a kastélyokat teljesen kifosztották. A főjegyzőtől megtudták, hogy a beszállásolt orosz katonának a falu lakosságával kihordatták a parkba a könyvtárat és a levéltárat. Ez négy napon keresztül tartott, majd utána felgyújtották az egészet. A kastélyok berendezését részben az oroszok, részben a lakosság hordta szét. A könyvtár felgyújtásáról szemtanúk is megemlékeztek. Az OSZK irattárában található egy felmérés a hitbizományi könyvtárakról, a Prónay könyvtárról ez a forrás is azt állítja, hogy teljesen elpusztult. Ugyanakkor néhány adat ennek ellentmond. 1949-ben és 1951-ben is keletkeztek olyan iratok, amelyek a könyvtár és a levéltár romjairól tudósítottak. 1951-ben az aszói járási tanács a Pest Megyei Tanácsnak arról adott hírt, hogy a kastélyban értékes régi könyvek és okiratok találhatóak. Kérte, hogy vizsgálják át az anyagot, mert a község lakói folyamatosan széthurcolják a dokumentumokat. Az Országos Levéltár kiküldötte levéltári anyagot nem, csak könyveket talált, véleménye szerint biztonságba helyezésükről a Könyvtári Központnak kellene gondoskodni. A könyvtár maradékának későbbi sorsáról nincs adat.⁴¹

Gyömrőn a Teleki-könyvtár is megsemmisült. 1945-ben gróf Teleki László tulajdonában volt a kastély, aki 1945 nyarán levélben fordult az Országos Levéltárhoz, segítséget kérve a családi levéltár ismeretlen helyre szállított részének felkutatására és megmentésére. A Levéltár felkérte Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánját az intézkedésre. Az alispán a Gyömrői Nemzeti Bizottságot szólította fel az anyag felkutatására és birtokba vételére. A testület tudatta, hogy a megmentett könyvtár- és levéltár anyagát Bagyó Jánosnak, az elhagyott javak kormánybiztosi megbízottjának átadták. Bagyó János 1945 decemberében számolt be a gyömrői helyzetről. A kastély a háború alatt alig sérült meg, berendezése azonban elpusztult, a bútorokat a németek vitték el, a maradékot az oroszok és a helyi lakosság, a nagy kastély kertjében álló kiskastély faanyagát pedig a szovjet katonának elégették. A könyvtár és levéltár anyagát széthordták, a kastély levéltára a front idején istálló volt, a becses anyag istállóalomná változott, illetve a lakosság széthordta fűteni. Koltai Gyula gyömrői lakos a sárból és piszokból mentette a könyvek és oklevelek egy részét, s a könyvek összevegyültek báró Petrichevich-Horváth Emil gyömrői kastélyából megmentett könyvekkel. Az akkor intézkedő hatóság a megmentett anyagot Koltai Gyula házában helyezte el. Onnan Földes Imre kormánybiztos-helyettes utasítására a könyveket és a levéltár anyagát Budapestre szállították. Első részét 1945. augusztus 31-én, második

részét szeptember 15-én vitték el a Magyar Nemzeti Múzeum megbízottjának közreműködésével. Kb. 2000 könyvről van szó, kis mennyiségű német nyelvű könyv maradt Gyömrőn. A felszállított könyveket a kormánybiztosság kiutalta Erdei Ferenc akkori belügyminiszternek, a levéltári anyagot pedig a Magyar Nemzeti Múzeumnak. A Kormánybiztosság 1945. október 22-én kelt leirata arról tudósított, hogy a könyveket megőrzés és használat végett bocsátotta az akkori belügyminiszter rendelkezésére. A Petrichevich-Horváth család egyébként 1947-ben megkísérelte a könyvtár visszaszerzését, Fügedi Erik válaszában leírta, hogy a bibliotéka anyagát az *Elhagyott Javak Kormánybiztossága* a gyömrői Teleki-könyvtárral együtt kezelte, s azokat Budapestre szállította, majd pedig Erdei Ferenc nyugalmazott belügyminiszternek utalta ki. Teleki Lászlót kitelepítették, majd koholt vádak alapján hét évi börtönre ítélték, és a gazdátlan kastély pusztulása egészen a '60-as évekig tartott, akkor értelmi fogyatékosok nevelőintézete lett. Hogy Erdeinek milyen jogcímen utalták ki a könyveket és mi lett azok későbbi sorsa, nem derül ki az iratokból.⁴²

A fóti Károlyi-könyvtár is megsemmisült, csak töredéke maradt fenn. A gyűjtemény talán 60 000 kötetes lehetett a második világháború idején. Gróf Károlyi László évtizedekkel később egy interjúban úgy emlékezett, hogy 1949-ben a kastély udvarában égették el a könyveket. Az állomány megmaradt része szétszóródott, némely nagy könyvtárakba is kerültek kötetek (FSZEK, OSZK, ELTE bizonyos nyelvi tanszékei). Kb. 350-400 kötet visszakerült az OSZK-ból és a FSZEK-ből Fótra, ahol Károlyi László egy kis múzeumban helyezte el azokat.⁴³

Tápiószentmártonban volt a Magyary-Kossa-könyvtár, a jeles könyvgyűjtő Magyary-Kossa Sámuel mintegy 24 000 kötetes bibliotékája. A gyűjtemény sorsa némileg különbözik az előző kollektiókétól. A második világháború alatt a könyvtár egy része megrongálódott, a könyvek a háború után megfelelő őrizet nélkül még hosszú évekig a kastélyban maradtak. A községben volt egy másik magánkönyvtár is, a mintegy 6000 kötetes Szentkirályi-bibliotéka. 1953 tavaszán egyesítették a két könyvtár állományát, azonban megfelelő őrizetéről ekkor sem gondoskodtak, és a lakosság jelentős mennyiségű német és latin nyelvű könyvet hordott el tüzelőnek a falu vezetőinek mulasztása miatt. Az igazi nagy kár az 1953-as papírgyűjtési akció során érte az egyesített könyvtárat. Júniusban Sántur István, a járási pártbizottság tagja utasította Horváth Ferenc népművelési előadót a könyvtár állományának selejtezésére, azonban az nem a 17-40/1953. BM utasítás szerint történt, hanem gondatlanul, a kellő szakismeretekkel nem rendelkező Horváth nem vette figyelembe a nemzeti vagyont képező értékeket, kb. 23 mázsa könyvet átadott a MÉH-nek. Ebből Budapesten 17 mázsát sikerült megmenteni, a megmentett nyomtatványok nagyobb része azonban a kevésbé értékes Szentkirályi-gyűjteményből származott, és a kötetek túlnyomó többsége a gondatlan őrzés, illetve a papírgyűjtési akció áldozatául esett.⁴⁴

Más könyvtárak sorsa

A kecskeméti (a város akkor még Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyéhez tartozott) református kollégium könyvtára államsegélyt kért, 10.000 forintot ajtók, ablakok, katalógus-szekrények, székek és a vasállványzat helyreállítására, 30.000-et pedig állománybővítésre. A háború alatt súlyos károk érték, az egyesített intézmény – Egyetemes Református Jogakadémia, Nőnevelő Intézet, Fiúgimnázium, Leánygimnázium, Általános Iskola – közös nagykönyvtára a háború áldozata lett. Vasállványzatának tetemes része használhatatlanná

vált, a 40 ezer kötetes állomány 40-50 százaléka elpusztult vagy széthordták. Főleg a modern, XIX-XX. századi anyag károsodott. Elveszett továbbá minden betűrendes és cédulakatalógus.⁴⁵

A kastélykönyvtárak sorsáról további szórványos adatok maradtak fenn. Gáspár Margitnak az 1948. szeptember 14-én kelt és a *Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsának* írt átirata szerint a nagyoroszi Berchtold-kastély műemléki jellegű ingóságai közül négy könyvet igényelt az Országos Széchényi Könyvtár.⁴⁶ Tiszabüdön a Korniss-kastély könyvtárának sorsáról egy terjedelmes beszámoló tudósít. Varjas Béla főigazgató az OSZK munkatársát, Kéki Bélát küldte ki a könyvek megsejtelésére 1948. szeptember 22-én.⁴⁷ Kéki Béla néhány nappal később, 1948. szeptember 28-án készítette el jelentését. „*A tiszabüdi Korniss-kastélyban elhelyezett könyvtár tudományos szempontból való megtekintésére vonatkozó, 403/1948. szám alatt elrendelt kiküldetésemnek eleget téve* – olvasható a beszámolóban – *tisztelettel jelentem a következőket: A járási székhelyen, Tiszalökön és a helyszínen, Tiszabüdön az illetékesekkel folytatott tárgyalás alapján megállapítottam, hogy a Korniss-kastélyban, négy keményfa szekrényben elhelyezve körülbelül 3000 könyv állott, ezeket a könyveket azonban a környék lakossága 1945 telén kidobálta a kastély kertjébe, égetni is próbálta s mivel ez nem sikerült, széthordta a faluban. Ilyenformán a Korniss-könyvtárból egyetlen darab sem maradt meg. A tiszabüdi Desseffy-könyvtárat is kidobta ugyanakkor a lakosság, de dr. Kabay József helybeli orvos a könyveket az utcáról behordatta a község házára, majd onnan – helyhiány miatt – átvitette a tiszabüdi Korniss-kastélyba. Kiszállásom alkalmával hozzávetőleg 2500 könyvet találtam két szobában elhelyezve. Ennek az anyagnak csak egy tizedét teszik ki a XVII. és XVIII. századi munkák, kilenc tizede újabb keletű, többségében fűzött, rossz állapotban levő könyv. (...) A könyvgyűjtőket érdekelteti, de az Országos Széchényi Könyvtár szempontjából ez a gyűjtemény legfeljebb kis töredékében érdemel figyelmet. Főként a XIX. század első évtizedeiben gyűjtött anyaga könyvtárunkban amúgyis megvan. A XVII. századi kiadványok és a XVIII. századiaknak csupán kis töredéke és természetesen a négy keményfa szekrény megérdemelné a beszállítást*”⁴⁸ Varjas Béla elfogadta munkatársa javaslatát, és 1949. március 8-án a Pénzügyminisztérium *Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálynak* azt indítványozza, hogy a tiszabüdi Korniss-kastélyból a könyveket a nyíregyházi múzeumnak vagy a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak adják, mert az OSZK csak nagyon kis rész után érdeklődik. A nemzeti könyvtár által igényelt könyvek ügyében később Debrecenbe vagy Nyíregyházára kiküld egy tisztviselőt. A négy keményfa szekrényre viszont igényt tart az OSZK, és kéri, hogy azokat szállítsák a könyvtárba.⁴⁹

Goriupp Alisz 1948. augusztus 3-ai, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak írt levele tanúsága szerint a nemzeti könyvtár néhány kötetet a békési volt Vécsey-kastély könyvtárából igényelt, ezek a következők voltak: a *Magyarország vármegyéi és városai* sorozat kötetei, Bartal Antaltól *A magyarországi latinság szótára* és Nemes Mihály – Nagy Géza szerzőpáros munkája, *A magyar viseletek története*.⁵⁰ A kastélyban ekkor népfőiskola kezdett működni.

Gödöllőn a Grassalkovich-kastély könyvtárát a németek és a nyilasok rabolták ki, Pétervásáran a Keglevich-, Albertirsán a Szapáry-, Bajnán a Metternich Klementine-, Báron a Mattyasovszky–Zsolnay-kastély (feltételezett) könyvtára szintén elpusztult a háború alatt. Maradt fenn jelentés a Békés megyei kastélyok levéltárának és könyvtárának feldúlásáról.⁵¹

Az Országos Széchényi Könyvtár irattárában található egy Varjas Béla által 1949. január 27-én Ortutay Gyula miniszter részére készített kimutatás a hitbizományokról,

illetve a hitbizományi könyvtárakról. Összesen 57 hitbizományt sorol fel az irat, azonban megjegyzi, hogy összesen négy főúri könyvtárról állítható egyértelműen, hogy hitbizományi volt. Ezek közül a keszthelyi Festetics-könyvtár az OSZK kezelésébe került, a körmendi Batthyány-Strattman bibliotéka maradványát a *Veszélyeztetett Magángyűjtemények Bizottsága* gyűjtötte össze és átadta az Iparművészeti Múzeumnak. Acsán a Prónay-könyvtár teljesen elpusztult, míg a dégi Festetics-könyvtár töredéke a *Veszélyeztetett Magángyűjtemények Bizottságánál* található. A többi 53 hitbizomány egy részénél nyilvánvalóan volt könyvtár, ezek sorsáról azonban bizonytalan adatok vannak.⁵²

Áttekintésünk a magyar köz- és magánkönyvtárak második világháborús, illetve az utána bekövetkező pusztulásáról közel sem teljes. A bemutatott esetek azonban jól jellemzik a gyűjteményeket ért óriási károkat és azt, hogy a hazai könyvtári rendszer nehezen pótolható veszteségeket szenvedett el. A konkrét könyvanyag pusztulásán túl felbecsülhetetlen az az eszmei kár, ami az egykor szervesen létrejött magánkönyvtárak erőszakos megsemmisülésével érte a hazai tudományosságot, hiszen történetileg feldolgozhatatlan lett a magánkönyvtárak története. A kibontakozó diktatúra a súlyos, nagyon sokszor tudatlanságból, gyűlöletből vagy csak egyszerű gondatlanságból eredő pusztulást csakhamar megtette azzal, hogy a könyvtári állományok politikai jellegű tisztogatását rendelte el, újabb érzékeny károkat okozva a könyvtári rendszernek és a magyar tudományosságnak.

JEGYZETEK

1. Pogány György: Igazolóbizottsági eljárás és B-listázás az Országos Széchényi Könyvtárban 1945-1946-ban. 1. rész. = Könyvtári Figyelő, 25. (61.) 2015. 3. sz. 339-353. p., 2. rész, uo. 4. sz. 497-502. p. (megjelenés alatt)
2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) XIX-I-1-h, 129. doboz, 112-3. köteg
3. Voit Krisztina: Tudományos és szakkönyvtárak Magyarországon. Kísérlet a hazai szakkönyvtárügy történeti rekonstrukciójára 1932-1952. Bp., Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2011. 41. p.
4. Szende László: A Magyar Nemzeti Múzeum főépületének viszonyosságai Budapest 1944-1945-ös ostroma idején. In: Corolla museologica Tibor Kovács dedicata. Szerk. Tóth Endre, Vida István. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2011. 505-522. p., Fettich Nándor ostromnaplója 1945. január 16. – február 19. Sajtó alá rendezte Bándi Gáborné. Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 2000. 184 p.
5. Szende, i.m. 517. p.
6. Goriupp Alisz: Az Országos Széchényi Könyvtár Nyomatványtára a háború utolsó évében és az ostrom után. = Magyar Könyvszemle, 70. 1946. 111-115. p.
7. Vécsey Jenő: Az Orsz. Széchényi Könyvtár zeneműtárának helyzete és tervei a felszabadulás utáni évekre. = Magyar Könyvszemle, 71. 1947. 242-244. p. (A folyóirat 1947. évfolyama már nem jelent meg nyomtatásban, a korrektúra ívekből évtizedekkel később készült néhány példányban xeroxmásolat.)
8. Németh Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár értékeinek mentése a második világháború közepétől, 1942-től 1946-ig. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1994-1998. Szerk. Kovács Ilona. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 2000.. 314. p.
9. MNL OL XIX-I-1-h 28. doboz, 76/1945. V. 26-ai levél
10. MNL OL XIX-I-1-h 129. doboz, 113-3. köteg

11. MNL OL XIX-I-1-h 28. doboz, 405/1945. irat
12. Móra László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története 1883-1949. Bp., OMKDK, 1980. 293-294. p.
13. Remete László: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története. Bp., FSZEK, 1966. 305. p.
14. Katsányi Sándor – Tóth Gyula: A Fővárosi Könyvtárának története 1945-1998. Bp., Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 2008. 30-31. p.
15. Könyvtárközi Bizottság. = Magyar Könyvszemle, 69. 1945. 147. p.
16. MNL OL, XIX-I-1-h, 28. doboz
17. Voit: Tudományos és szakkönyvtárak, i.m. 39-40. p.
18. Scheiber Sándor: A Magyar Izraeliták Országos Könyvtára. In: Régi könyvek és kéziratok. Tanulmánygyűjtemény. Összeáll. Pintér Márta. Bp., Népművelési Propaganda Iroda, 1974. 257-263. p., Güntner Anita: Az Országos Rabbiképző Intézet könyvtárának története 1945-ig. = Könyvtáros, 39. 1989. 10. sz. 603-609. p., Remete László: Egy visszahozott hadizsákmány. = Magyar Könyvszemle, 109. 1984. 419-429. p.
19. Országos Gyűjteményügyi Bizottság. = Magyar Könyvszemle, 69. 1945. 146. p.
20. Balázs Péter: A VKM „repülő” bizottságának szemleútja 1945 augusztusában a nyugat-dunántúli könyvtári, levéltári és muzeális értékek háborús kárainak felmérésére és védelmének megszervezésére. = Levéltári Szemle, 41. 1991. 59-71. p., Voit Krisztina: Magán- és közgyűjtemények sorsa a II. világháborúban és az azt követő években, 1944-1950. = Magyar Könyvszemle, 110. 1994. 269-280. p. A közlemény kötetben is megjelent: Fejezetek a közgyűjtemények és a könyvkiadás történetéből: Tanulmányok. Bp., Argumentum, [2005]. 44-53. p. A két tanulmány nagyjából azonos forrásanyagot felhasználva jól kiegészíti egymást.
21. Balázs, i.m. 61. p.
22. Balázs, i.m. 62. p.
23. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 270. p.
24. Balázs, i.m. 62. p.
25. Balázs, i.m. 63. p.
26. Balázs, i.m. 64. p.
27. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 272. p.
28. Balázs, i.m. 64. p.
29. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 271. p.
30. Balázs, i.m. 65. p.
31. Balázs, i.m. 66. p.
32. Balázs, i.m. 66-67. p.
33. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 272. p.
34. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 273-274. p.
35. Balázs, i.m. 68-69. p.
36. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 274-275. p.
37. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 275. p.
38. MNL OL, XIX-I-1-h, 129. doboz, 112-2. köteg
39. Voit: Magán- és közgyűjtemények, i.m. 275. p.
40. OSZK Irattár, 306/1949
41. Aradi Ilona: Magánkönyvtárak pusztulása Pest megyében 1945-1956 között. In: Tanulmányok Pest megye múltjából. 4. (Szerk. Halász Csilla, Tóth Judit). Bp., Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára, 2012.. 187-206. p., Acsáról: 189-192. p.
42. Aradi, i.m. 192-195. p.
43. Aradi, i.m. 195-200. p.

44. Aradi, i.m. 200-203. p.
45. MNL OL, XIX-I-1-h, 129. doboz, 112-2. köteg, 1947. június 17., iktatószám nélküli levél
46. OSZK Irattár, 395/1948.
47. OSZK Irattár, 403/1948.
48. OSZK Irattár, 376/1948.
49. OSZK Irattár, 116/1949.
50. OSZK Irattár, 355/1948.
51. Horváth Viktor: Könyvek és könyvtárak államosítása Magyarországon 1949-1960. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1974-1975. Szerk. Németh Mária. Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1978. 239-240. p.
52. OSZK Irattár 21/1949.

Pogány György

SZAKMÁRI KLÁRA NEMZETKÖZI ELISMERÉSE

Az International Association of School Librarianship (IASL), az iskolai könyvtárosok nemzetközi szervezete 2015 decemberében, a szakmában elsőként

SZAKMÁRI KLÁRÁT,

a Könyvtárostanárok Egyesületének elnökét ismerte el „Könyvtáros egyéniségnek”. A „Featured Librarian” cím adományozásának célja, hogy idődről időre ismertté tegye a szakma nemzetközi nyilvánossága előtt egy-egy iskolai könyvtáros, könyvtáros tanár egyéniségét, pályáját, munkásságának eredményeit.

A cím adományozásáról tudósító IASL hírlevél 2016. januári száma a <https://goo.gl/5pkXft> címen olvasható.

Az elismerő címhez szívből gratulálunk!

VARGHA BALÁZS (1921-1996) MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJA

2015. december 15-én Magyar Örökség Díjban részesült Vargha Balázs író, irodalomtörténész, testvéreivel, Varga Tamás matematikussal és Varga Domokos íróval együtt. Vargha Balázs 1977 és 1984 között az OSZK-ban, a Könyvtártudományi és Módszertani Központban főmunkatársként dolgozott.